

---

*Л.С.Боднарчук,
аспірантка КНУ імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ Б.РАССЕЛА НА КИТАЙСЬКЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Однією з основних причин запрошення Бертрана Рассела до Китаю стала необхідність пошуку кращих шляхів соціальної реконструкції. Адже на початку ХХ ст. молодий Китай потребував захисту від анархії, голоду та корупції. Китайці сподівалися навчитися у попередника Б.Рассела, Джона Дьюї – основ реконструювання через освітню реформу, а від нього самого – ідей здійснення соціальної філософії та реформ. Біограф Рассела Алан Вуд писав, що вплив на нього Дьюї фактично був обмежений Куомітангом (політикою протистояння західному впливу), тоді як його, Б.Рассела, творчість значною мірою вплинула на тих, хто називали себе анархістами, реформістами та революціонерами. Неприязне ставлення до західної філософії зовсім не було характерним для всіх китайських традиціоналістів. Деякі сучасні конфуціанці навіть вчилися на Заході (наприклад, Фен Юлань, який був докторантом Дж.Дьюї).

Недостатня увага китайської філософії до логіко-аналітичного методу Б.Рассела стимулювала Фен Юланя, послідовника англійського лорда, зайнятися її раціоналізацією. Китайський філософ сподівався, що це наблизить філософську думку Китаю до всесвітньої філософії, яка стане більш раціональною, ніж традиційна китайська філософія, але містичнішою від традиційної західної філософії. Тільки поєднання раціоналізму та містицизму створить філософію як ціле, вважав Фен Юлань. На його думку, «інтерес до Рассела посилювався ще й тим, що за декілька місяців до його візиту до Китаю він відвідав Радянську Росію. У своїх лекціях учений неодноразово торкався теорії і практики більшовизму. Б.Рассел говорив про необхідність поваги до особистої свободи, про недопустимість концентрації необмеженої влади в руках невеликої групи осіб, оскільки дуже мало таких людей, яким можна довірити велику владу» [2, 25].

Офіційне запрошення до Китаю надійшло Б.Расселу від імені Пекінського університету, китайських відкритих шкіл «Шанчжі сюехуей» та «Синь сюехуей», а сама ініціатива запрошення належала

вченому Лян Цичао. В 1920 р. Б.Рассел приїздить у Китай з циклом лекцій, який містив у собі чотири основні теми: «Проблеми філософії» (буття, причина і наслідок, істина) – 12 лекцій; «Аналіз матерії» (загальна і спеціальна теорія відносності Ейнштейна, вплив на філософію зміни концепції матерії) – 6 лекцій; «Аналіз духу» (свідомість, бажання, природжене і набуте, інтроспектива, сприйняття, відчуття, уява, пам'ять) – 15 лекцій; «Соціальна структурологія» (рушійні сили суспільного прогресу і безладу, властиві індустріальному суспільству, вплив приватної власності на розвиток промисловості, на державне і суспільне життя) – 5 лекцій.

Того ж року китайською було перекладено та видано чотири книги Б.Рассела: «Філософські проблеми», «Основи соціальної перебудови», «Політичний ідеал», «Шлях до свободи», в 1921 – «Науковий метод у філософії» (цикл лекцій, прочитаних ним у Китаї). З близько сімдесяти праць Б.Рассела тридцять чотири перекладено китайською мовою, з них дев'ять мають два і більше перевидань. Також 1920 р. в Пекінському університеті створено «Товариство Бертрана Рассела» та в 1921 – «Щомісячник Бертрана Рассела».

Лекції лорда Рассела викликали величезну зацікавленість в китайському суспільстві. Вітаючи вченого, Лян Цичао сказав: «Зараз у нас час справжнього наукового голоду... Є лише один метод – абсолютна свобода досліджень. Тому не важливо, яким є характер учення, якщо воно має цінність, ми повинні імпортувати його...» [2, 45].

Читаючи лекції на Сході, Б.Рассел не вдавався до скрупульозного викладення матеріалу. Його лекції здебільшого містили політичні, соціальні та культурологічні ідеї. «Аналітичний метод, на думку китайських вчених, котрі слухали лекції філософа, це так званий палець західних філософів, база, на якій здійснюється діалог культур» [5, 45]. Б.Рассел закликав тогочасний Китай поважати давню традицію, але відмовитись від коментаторської літератури та звернутись до аналітичного методу, до наукового методу західної філософії. Англійський мислитель вважав, що потрібно надати належне місце аналізу серед інших видів розмислів філософських. Основну увагу філософ звертає на культурологічну проблематику, адже переконаний, що саме вона є рушієм змін у державі. В Китаї Б.Рассел назвав свою філософію «нейтральним монізмом», або «логічним атомізмом», наголошуючи на тому, що першоелемент світу є нейтральним, це – не дух і не матерія. Проте онтологічна пробле-

матика не викликала тоді зацікавленості в китайській інтелігенції.

На думку філософа, Китаю, для того щоб повністю реалізувати свій потенціал, доведеться виконати три умови: по-перше, створити упорядкований уряд, по-друге, забезпечити умови для промислового розвитку, по-третє, максимально поширити освіту. (Всі три умови з часом було виконано.) Успішний уряд уможлиблював розвиток китайської промисловості. Тимчасом як розвиток капіталізму та зарозуміла влада в Європі призвели до пригноблення людей та ввели їх в оману. Щодо проблеми освіти Б.Рассел був переконаний: «Там, де основна частина населення не може читати, справжня демократія є неможливою» [4, 54]. Адже освіта має важливе значення також для розвитку політичної свідомості. Під демократією Б.Рассел розумів те, що розуміють майже всі західні уряди та їхні інтелектуальні інструменти сьогодні, – буржуазну демократію, тобто демократичні інститути та конституції, які гарантують контроль над урядом одного з двох класів, котрі існують в сучасному капіталістичному світі, а саме – класу капіталістів. Рассел заявив про свою віру в соціалізм (Мао навіть писав, що Б.Рассел вірив у комунізм), але він ніколи не переходив за межі буржуазної концепції демократії, яка прищеплюється британським правлячим класом, завдяки якому він здобув освіту.

Молодий Мао Цзедун слухав лекції Рассела, спрямовані на критику радянського більшовизму та пошуку форм китайської реконструкції. Професор Цутому Макіно пише: «Рассел критикував більшовизм і радив Молодому Китаю відновити країну через освіту. Китайські інтелектуали навколо Мао потім поділилися на дві групи: групу реформістів та групу революціонерів. Молодий Мао лишився під враженням від поради Рассела щодо китайської реконструкції: так, зміна в уряді щодо освіти має бути першою метою» [2, 115]. Неореалістські погляди, пропаговані Расселом, вплинули на формування філософських систем Фен Юланя та Цзінь Юеліня. «Так, услід за Б.Расселом, котрий неодноразово заявляв, що філософія є «науковою філософією», яка застосовує науковий метод, Лян Цичао також писав, що вчення Рассела бере за основу науку. Навіть орган Комуністичної партії Китаю – газета «Синь циньнянь» опублікувала статтю, в якій Б.Рассела назвали відкривачем нової ери у філософії» [3, 57].

Адже, як зауважував Лу Синь, «... у всій старій літературі і філософії не було нічого, окрім людоджерства, завуальованого красивими

словами про гуманність і справедливість. Але ця боротьба з традиційними цінностями не могла не викликати протидії. Разом з цією протидією народилася і сучасна китайська філософія, тобто філософська думка, що була законною спадкоємицею класичної інтелектуальної традиції Китаю» [2, 118].

Першим провісником змін у традиційній думці Китаю стали праці одного з найбільших учених Китаю ХХ століття – Ван Говей. До Сінхайської революції цей мислитель належав до реформаторського крила і виступав за впровадження в університетах курсу європейської філософії. Втім, неприязне ставлення до західної філософії зовсім не було характерним для китайських традиціоналістів, котрі знали її досить глибоко. Так, Ван Говей зарекомендував себе глибоким знавцем філософії Канта, Шопенгауера та Ніцше, праці яких перекладав китайською мовою. Він вважав, що подібно до того, як дві тисячі років тому китайська думка набрала друге дихання, будучи заплідненою буддизмом, що прийшов з Індії, у ХХ столітті вона має бути оновлена завдяки зустрічі з європейською філософією.

Очевидним є те, що китайська фундаментальна традиція не користувалась логічною європейською методологією. Вчення, що з'явилися в доциньську епоху в школах Гунсунь Луна, Хуей Ші та Мо-цзи, були найближчими до європейського розуміння логіки. Адже «основними питаннями, якими вони займалися, були проблема аргументації, співвідношення загального та одиничного (в мовному вираженні «імені» («мін») та «реальності» («ши»)) [1, 53]. Проте в IV ст. до н.е. коментаторська традиція витіснила логічну проблематику, спрямувавши розвиток філософського знання в напрямі інтерпретації тем та ідей, що містилися у класичних текстах. Щоправда, фундаментальна китайська традиція не втратила здатності до асиміляції. Так, наприклад, зіткнення з буддизмом стало причиною появи неоконфуціанства.

Основні представники сучасного конфуціанства – Лян Шумін (1893–1988), Сюн Шилі (1885–1968), Фен Юлань (1895–1990), Чжан Цзюньмай (1887–1968) і Хе Лінь (1902). Філософи досліджували проблематику даного періоду, пов'язану з вирішенням специфіки китайської філософії і китайської культури в її зіставленні з культурою Заходу, виживанням і відродженням китайської культурної традиції в контексті її взаємодії з європейською культурою і проблемами тлумачення категорій китайської традиції у контексті

західних філософських і культурних горизонтів. Лян Шумін був досить ознайомленим з європейськими філософськими текстами, але зацікавила його лише філософія А.Бергсона.

Для Чжан Дунсуня і Чжан Цзюньмая позиція Б.Рассела стала авторитетним підтвердженням їхніх власних поглядів, оскільки пропаганда синтезу цінностей китайської (традиційної) і західної (буржуазної) цивілізацій, так само як і відмова від революційних перетворень, повністю збігалася з їхнім ідеалом еволюційного суспільного перевлаштування Китаю. Фен Юлань, аналізуючи західну філософію, писав: «Значення має саме метод, а не готові висновки в західній філософії» [2, 128].

Відомий мислитель, прибічник реформізму Чжань Дунсунь, спираючись на ідеї Б.Рассела про розвиток індустрії, виступив проти пропаганди соціалізму в Китаї. Зокрема, він поділяв думку Б.Рассела, що окрім розвитку індустрії в Китаю немає іншої можливості для отримання самостійності і незалежності, і вважав ці слова надзвичайно переконливими. Представники раннього марксизму в Китаї виступили проти Чжан Дунсуня. Вони зауважували, що рівнятися з Расселом потрібно не в питаннях розвитку освіти та промисловості, а в застосуванні капіталістичної або соціалістичної форм розвитку.

Одна з особливостей вчення Б.Рассела полягає в обґрунтуванні ролі логіки в філософії. Зважаючи на рівень аудиторії, філософ в більшості своїх виступів не звертався до ґрунтового розгляду логічних проблем, проте це зовсім не означає, що його логічне вчення не мало впливу на Китай. Доречно зазначити, що в цей період в китайських наукових колах досить велике поширення мали погляди Дж.-С.Мілля.

Фен Юлань, один із найвидатніших представників сучасної конфуціанської філософії, чії ідеї значною мірою визначили спектр наукових пошуків, у книзі «Коротка історія китайської філософії» досліджує генезу китайської думки від її витоків аж до наших днів. Китайський історик філософії належить до тих постатей, які здобули і китайську класичну, і західну освіту. Тому в його філософії, як, мабуть, ні в якій іншій, поєднуються два начала, два культурно-етнічних поля, яким судилось ще довго шукати точки зіткнення.

Недостатня увага китайської філософії до логіко-аналітичного методу Б.Рассела стала стимулом для Фен Юланя зайнятися її

раціоналізацією. Розуміючи, що тільки поєднання раціоналізму і містицизму створить філософію як ціле, Фэн Юлань писав: «Я вважаю, що в старокитайській філософії є такі розділи, які роблять внесок у підвищення духовного життя людства і дозвіл загальних людських проблем. Це – вічні цінності. Вони мають і дуже велике значення для сучасного світу, що віддаляється від негативних цінностей конфронтації, але який так і не набув до цього часу нових позитивних глобальних ідеалів у культурі» [2, 23].

За Фен Юланем, «люди знайшли у Б.Расселі дещо багатостороннє, значуще і повчальне. Ця маленька меншість мислителів відразу захопилася його стилем роздуму, сповненим інтуїції та дисципліни. Вони читали його книги на семінарах» [2, 4]. В Японії його прозаїчний стиль надзвичайно цінували за стислість. Загалом японські читачі розуміли Б.Рассела, його стиль роздумувань, текст яких був легким за структурою, але глибоким за змістом. Японська преса поспішала надрукувати будь-яку інформацію, де фігурувало ім'я англійського мислителя.

Ідеї Б.Рассела стали основою для прихильників державного соціалізму та для прихильників махізму у дискусії про науку й метафізику. «Метафізики» сприйняли його культурологічні погляди. Адже Чжан Дунсунь та Чжан Цзюньмай також стояли на позиціях пропаганди синтезу цінностей китайської та західної цивілізації. Саме Б.Рассел став для китайської інтелігенції натхненником у боротьбі за рівноправний діалог культур. Зокрема китайські історики вважають, що поширення махізму в Китаї також варто пов'язувати з діяльністю Б.Рассела. На одному з засідань «Товариства вивчення ідей Рассела» англійський мислитель презентував свою працю «Аналіз відчуттів». Прихильники «науки» в суперечці з «метафізиками» обґрунтовували верховенство наук про природу над науками про дух, спираючись саме на полеміку Б.Рассела з інтуїтивізмом А.Бергсона.

Діяльність «Руху за нову культуру» стала однією з основних сил, що сприяли проникненню в Китай деяких течій західної філософії. Новим етапом теорії еволюції та новим диханням у філософії вважались праці А.Бергсона «Матерія та пам'ять», «Творча еволюція» та ін. Лян Шумін та Чжан Цзюньмай вбачали відродження східної культури саме в синтезі інтуїтивізму А.Бергсона та «інтроспекції» китайської традиційної філософії. Б.Рассел у своїх лекціях

критикував інтуїтивізм А.Бергсона, переконуючи, що пізнання не можливо звести лише до інтуїції та інтроспекції, як це робить сам А.Бергсон. На думку Б.Рассела, джерелом пізнання є «подразнення», яке спричинює зовнішній світ, а не містична інтроспекція. Саме наші відчуття можна назвати джерелом знання про зовнішній світ, переконує філософ. Варто зауважити, що лекції Б.Рассела позитивно вплинули на подолання певного помилкового розуміння прагматизму, особливо – Дж.Дьюї, який два роки викладав у Китаї.

Передбачаючи в майбутньому ситуацію, коли міжкультурні контакти стануть невід'ємною частиною повсякденного життя, Б.Рассел усі зусилля докладав для досягнення найвищої міри взаєморозуміння на індивідуальному рівні. Однією з причин, що викликали широкий інтерес громадськості Китаю до Рассела, була його популярність як теоретика соціальних реформ. Китайська інтелігенція, яка з'ясувала тоді можливі шляхи розвитку країни, сподівалася знайти в його соціальній теорії відповіді на питання щодо соціальних та освітніх реформ. Популярним став Рассел в Китаї також тому, що закликав до збереження спадщини давньої культури країни. Щоправда, філософ не створив тут того, що можна було б назвати філософською школою, але від того його слід не стає менш глибоким. Ідеї Б.Рассела стали опорою для прибічників державного соціалізму в дискусії про соціалізм, якщо точніше – створення демократичної версії соціалізму та для махістськи налаштованих прибічників «науки» в дискусії про «науку» та «метафізику».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ломанов А.В. Китайский контекст и философия Запада // Философские науки. – 1990. – №12. – С.53–55.
2. Фэн Юлань. Краткая история китайской философии / Е.А.Торчинов (науч.ред.), Р.В.Котенко (пер.). – СПб.: Евразия, 1998. – 376 с.
3. Юань Вэйши. Рассел в Китае // Философские науки. – 1990. – №12. – С.55–58.
4. Russell B. The Problem of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/details/problemofchina00russ>.
5. Tsutomu Makino. Russell's Influence in China and Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www005.upp.so-net.ne.jp/russell/CHINA-JP.HTM>.

Боднарчук Л.С. Вплив Б.Рассела на китайське інтелектуальне середовище.

В статті здійснено огляд основних ідей філософії Б.Рассела, що мали вплив на китайське інтелектуальне середовище ХХ століття. Звернення до тієї історико-філософської спадщини англійського філософа, в якій він значну увагу приділяє проблемам Сходу загалом та Китаю зокрема, дає можливість виявити нову, мало розглянуту у вітчизняній історико-філософській літературі проблематику. Визначено постаті китайських філософів, послідовників англійського мислителя в тлумаченні освітніх реформ, соціальної реконструкції та наукового методу в філософії. Відтак розглянуто вплив Б.Рассела на китайську культуру та філософію.

Ключові слова: Б.Рассел, китайська традиція, реформізм, синтез культур, коментаторська література, науковий метод.

Боднарчук Л.С. Влияние Б.Рассела на китайскую интеллектуальную среду.

В статье сделан обзор основных идей философии Б.Рассела, имевших влияние на китайскую интеллектуальную среду ХХ века. Обращение к тому историко-философскому наследию англійского философа, в котором он большое внимание уделяет проблемам Востока в общем и Китая в частности, дает возможность выявить новую, мало рассматриваемую в отечественной историко-философской литературе проблематику. Определены фигуры китайских философов, последователей англійского мыслителя в понимании образовательных реформ, социальной реконструкции и научного метода в философии. Таким образом, рассмотрено влияние Б.Рассела на китайскую культуру и философию.

Ключевые слова: Б.Рассел, китайская традиция, реформизм, синтез культур, коментаторская литература, научный метод.

Bodnarchuk L. Influence of B.Russel on Chinese Intellectual Environment.

The article is devoted to an overview of the basic ideas of B. Russel's philosophy which had an impact on Chinese intellectual environment of XX century. An appeal to that historical and philosophical heritage of the English philosopher, in which he pays significant attention to the problems of East in general and China in particular, makes it possible to detect new and not so much examined problematics in the national historical and philosophical literature. The figures of Chinese philosophers, who were the followers of the English Thinker in ideas about educational reform, social reconstruction and scientific method in philosophy, are examined. Thus, the influence of B.Russel on Chinese culture and philosophy is explored.

Key words: B.Russell, Chinese tradition, reformism, the synthesis of cultures, commentatorial literature, scientific method.